Урок. Правопис прислівників, службових слів, не і ні

комбінований урок засвоєння нових знань і формування вмінь · 45 хв

«Згода дім будує, а незгода руйнує» — Народна творчість

Проблемне питання уроку: Чому схожі на слух слова нестарий і не старий, нікого і ні з кого пишуться по-різному і як щоразу вибрати правильне написання?

Мета

Знаннєві	Діяльнісні	Ціннісні
• Учень/учениця записує не менше трьох умов, за яких не пишемо разом, і не менше трьох умов, за яких не пишемо окремо. • Учень/учениця називає випадки, коли ні пишемо разом, а коли окремо, і наводить по два приклади до кожного. • Учень/учениця наводить приклади прийменників і сполучників, які пишемо разом, окремо та через дефіс.	• Учень/учениця застосовує правило, добираючи правильне написання не й ні в реченнях. • Учень/учениця знаходить і виправляє орфографічні помилки в написанні не, ні та пояснює виправлення. • Учень/учениця пояснює різницю написання пар на зразок не старий і нестарий, немає і не має.	• Учень/учениця усвідомлює значення мовної норми для точності змісту, адже від написання залежить значення слова. • Учень/учениця оцінює власну грамотність і прагне перевіряти написання за правилом.

Базові поняття і терміни

частка, префікс, протиставлення, присудок, дієприкметник, прийменник, сполучник.

Форми роботи

- фронтальна бесіда й письмовий мозковий штурм
- робота з текстом підручника
- робота в парах із таблицею правила
- спостереження за прикладами
- редагування речень

Обладнання та реактиви

- проєктор або дошка для слайдів із таблицею правила не й ні
- підручник «Українська мова. 10 клас» (Заболотний), §37 «Написання не, ні з різними частинами мови»
- картки для пар із таблицею «разом, окремо, через дефіс» для службових слів

Демонстрації

- Таблиця правила «не разом / не окремо» на слайді, поруч приклади негода, неволити, неспокій, недалеко та літає не високо, а низько — учні помічають, що вибір залежить від умови, а не від самої частини мови
- Пара речень «Цей будинок не старий» і «Цей будинок нестарий» на слайді — учні помічають, що від написання змінюється значення, бо в другому реченні мовиться про відносно недавно збудований будинок
- Два ряди слів «нікого, ніякий, ніколи, ніскільки, нізвідки» та «ні з кого, ні до чого, ні при кому» на дошці — учні помічають, що прийменник між ні і займенником розриває слово
- Ряди «попід, задля, довкола, наприкінці», «на чолі, під час, на столі, у газеті» та «з-під, з-понад, із-посеред» на слайді — учні помічають три способи написання прийменників і добирають до кожного правило

Міжпредметні зв'язки

- Українська література — приклади для спостереження беремо з рядків Лесі Українки та з народних приказок
- Культура мовлення — розрізнення зате й за те, проте й про те допомагає точно будувати власні висловлення

Місце уроку в темі

Попередній урок: На попередніх уроках повторювали орфографічну норму, зокрема апостроф, м’який знак і правопис префіксів та складних слів.

Наступний урок: На наступному уроці узагальнимо розділ «Орфографічна норма» і підготуємося до тематичного оцінювання.

Безпека

- Під час роботи зі слайдами не торкатися кабелів проєктора й комп’ютера, до обладнання підходить лише вчитель.
- Під час парної роботи учні лишаються на своїх місцях, обмінюються зошитами через прохід, не вставаючи з парт, щоб не створювати тисняви.

- Під час роботи з підручником і картками не залишати речі на проході між партами, сумки ставити під парту, щоб ніхто не спіткнувся.

Структура уроку

1. Організаційний момент — 1 хв
2. Актуалізація — 5 хв
3. Мотивація — 3 хв
4. Вивчення нового — 21 хв
5. Закріплення — 9 хв
6. Рефлексія — 4 хв
7. Домашнє завдання — 2 хв

Хід уроку

Організаційний момент 1 хв

Учитель: Вітається, перевіряє готовність класу до уроку, оголошує тему й показує на слайді план уроку.

Учні: Вітаються, перевіряють наявність підручника й зошита, знайомляться з темою та планом.

Тема уроку «Правопис прислівників, службових слів, не і ні». Розкрийте підручник на §37, с. 137.

Актуалізація 5 хв

Учитель: Проводить мозковий штурм. Читає запитання по одному, дає 40 секунд на відповідь одним рядком у зошиті, потім озвучує правильну відповідь.

Учні: Кожен письмово відповідає в зошиті одним рядком, перевіряє себе за відповіддю вчителя й ставить плюс за правильну.

Запитання 1. У якому слові ставимо апостроф, у з’їзд чи у свято, і чому? Відповідь. У слові з’їзд, бо префікс закінчується твердим приголосним. У слові свято перед я стоїть кореневий приголосний, який не є р, тож апострофа немає. Запитання 2. Поясніть апостроф у слові бур’ян. Відповідь. Апостроф ставимо після твердого р у кінці складу перед я. Запитання 3. Чому в слові тьмяний немає апострофа? Відповідь. Перед я стоїть кореневий приголосний, який не є р, тому апостроф не ставимо, м’якість передаємо знаком м’якшення. Запитання 4. До якої частини мови належить слово недалеко в сполученні недалеко від школи? Відповідь. До прислівника. Запитання 5. Назвіть службові частини мови, правопис яких розглянемо сьогодні. Відповідь. Прийменник, сполучник і частка (не, ні).

Мотивація 3 хв

Учитель: Показує на слайді три пари схожих на слух слів і речень, ставить запитання, а потім формулює проблемне питання уроку.

Учні: Читають пари, висловлюють припущення, чому однакові на слух слова пишуться по-різному.

Пара 1. Нездужати і не здужати. Пара 2. Цей будинок не старий і Цей будинок нестарий. Пара 3. Нікого і ні з кого. Запитання. Що спільного в цих пар і чим вони відрізняються? Очікувана відповідь. На слух вимовляємо майже однаково, але пишемо по-різному, бо змінюється значення слова або між частками й словом з’являється прийменник. Проблемне питання. Чому схожі на слух слова нестарий і не старий,

нікого і ні з кого пишуться по-різному і як щоразу вибрати правильне написання? Повертаємося до нього в підсумку.

Вивчення нового 21 хв

Учитель: Організовує три активності, пояснює складні випадки, показує демонстрації поруч із відповідним матеріалом, перевіряє продукти кожної активності.

Учні: Працюють із текстом підручника, заповнюють таблицю в парах, спостерігають за прикладами й складають алгоритм вибору написання.

Активність 1 (8 хв). Робота з текстом підручника, §37, с. 137–139. У парах прочитайте правило про не і заповніть таблицю з двома колонками, «пишемо разом» і «пишемо окремо», щонайменше з трьома умовами в кожній та прикладом до кожної. Продукт. Заповнена таблиця. Демонстрація 1 і 2 показуємо після заповнення. Очікувана таблиця. Разом, якщо слово без не не вживається (негода, неволити, нехтувати), якщо префікс недо- означає неповну дію (недописаний, недочуває), якщо сполучення можна замінити синонімом (неспокій (тривога), немалий (великий), недалеко (близько)), якщо дієприкметник є означенням без пояснювальних слів (незакінчена праця), у слові немає (У нього немає олівця). Окремо, якщо є протиставлення (літає не високо, а низько), із дієсловами й дієприслівниками (не бачити, не підходячи), якщо слово є присудком (Ця річка не широко), якщо дієприкметник має пояснювальне слово (не засаджена квітами площа), у слові не має (Він не має олівця), із займенниками й прислівниками займенникового походження (не наш, не інакше). Питання вчителя. Чим відрізняється Ця річка не широко від Ця нешерока річка красива? Відповідь. У першому випадку прислівник широко є присудком, тому не пишемо окремо, у другому прикметник нешерока є означенням, тому пишемо разом. Яку відмінність значень дають пари нездужати і не здужати, недоїдати і не доїдати? Відповідь. Нездужати означає хворіти, а не здужати означає не змогти. Недоїдати означає голодувати, а не доїдати означає залишати рештки. Активність 2 (6 хв). Спостереження за прикладами з питаннями. На дошці два ряди слів. Перший ряд, нікого, ніякий, ніколи, ніскільки, нізвідки, нікчемний, ніяковий. Другий ряд, ні з кого, ні до чого, ні при кому, ні кроку далі, ні так ні сяк, ні один не зробив. Питання. Що спільного в словах першого ряду, а що в другому? Відповідь. У першому ряду ні стоїть упритул до займенника чи прислівника або слово без ні не вживається, тому пишемо разом. У другому ряду між ні і займенником стоїть прийменник або ні підсилює заперечення, тому пишемо окремо. Продукт. Мініалгоритм із трьох запитань. Чи слово вживається без ні? Чи є між ні і займенником прийменник? Чи ні підсилює заперечення? Демонстрація 3 показуємо на цьому етапі. Активність 3 (7 хв). Заповнення таблиці в парах на картках за матеріалом додаткового джерела (Шевчук, с. 114–115). Продукт. Таблиця «службові слова» з трьома колонками, разом, окремо, через дефіс. Очікувана відповідь для прийменників. Разом, попід, задля, довкола, наприкінці. Окремо, на чолі, під час, на столі, у газеті. Через дефіс, з-під, з-понад, із-посеред. Для сполучників. Разом, отже, ніби, немовби, щоб, нібито. Окремо, після того як, коли б то. Через дефіс, отож-бо, тільки-но. Питання. Як відрізнити сполучник зате від сполучення за те? Відповідь. Сполучник можна замінити словом але, а в сполученні за те прийменник стоїть перед займенником, до якого можна поставити питання за що. Те саме з проте і про те та щоб і що б. Демонстрація 4 показуємо на початку активності.

Закріплення 9 хв

Учитель: Видає завдання по черзі, обмежує час на кожне, організовує взаємоперевірку в парах за відповідями.

Учні: Виконують завдання письмово в зошитах, обмінюються зошитами в парах і перевіряють одне одного.

Рефлексія 4 хв

Учитель: Пропонує прийом «Відповідь на питання уроку» і короткий усний підсумок, фіксує час.
Учні: Письмово відповідають на проблемне питання, потім усно називають правило, яке найчастіше плутали.

Домашнє завдання 2 хв
Учитель: Оголошує базове завдання та завдання за вибором, пояснює, що саме потрібно виконати.
Учні: Записують домашнє завдання в щоденники й ставлять запитання, якщо щось незрозуміло.

Завдання для закріплення

1. Завдання 1. Запишіть, розкриваючи дужки, і назвіть умову написання. 1) Літає (не)високо, а низько. 2) Школа розташована (не)далеко від мого дому. 3) У дворі (ні)кого не було. 4) Він (ні)до чого не береться.
Відповідь: 1) Літає не високо, а низько, бо є протиставлення з а. 2) Школа розташована недалеко від мого дому, бо сполучення можна замінити словом близько. 3) У дворі нікого не було, бо між ні і займенником немає прийменника. 4) Він ні до чого не береться, бо між ні і займенником стоїть прийменник.

2. Завдання 2. Поясніть різницю в написанні й значенні в парах. Цей будинок не старий і Цей будинок нестарий. У нього немає олівця і Він не має олівця.
Відповідь: Не старий означає не є старий, тут не заперечує, тому пишемо окремо. Нестарий означає відносно недавно збудований, це нове поняття, тому пишемо разом. У реченні У нього немає олівця слово немає можна замінити словом нема, тому пишемо разом. У реченні Він не має олівця дієслово не має означає не володіє, тому пишемо окремо.

3. Завдання 3. Розподіліть слова за способом написання, разом, окремо чи через дефіс. Попід, довкола, на чолі, під час, з-під, із-посеред, наприкінці, у газеті.
Відповідь: Разом, попід, довкола, наприкінці. Окремо, на чолі, під час, у газеті. Через дефіс, з-під, із-посеред.

4. Завдання 4. Виправте помилки в реченні й поясніть виправлення. У Петра не має олівця, і він ні кого не просить позичити.
Відповідь: У Петра немає олівця, і він нікого не просить позичити. Слово немає можна замінити словом нема, тому пишемо разом. Займенник нікого пишемо разом, бо між ні і займенником немає прийменника.

Диференціація

Сильним: Складіть по реченню з кожним словом або сполукою, що показує різницю значень (нездужати, не здужати, недочувати, не підписаний, непідписаний, не високо), і поясніть кожне написання одним реченням.

Підтримка: Скористайтеся опорою, що складається з трьох запитань. Чи є протиставлення з а? Чи є пояснювальне слово або слово є присудком? Чи можна замінити слово з не синонімом? Зразок на іншому прикладі. У реченні «Ставок не

глибокий, а мілкий» є протиставлення з а, тому не пишемо окремо. У сполученні неглибокий ставок слово можна замінити синонімом мілкий, тому пишемо разом.

Домашнє завдання

Базове: Опрацювати §37 (правила не й ні), виконати вправи 335 (завдання І) і 336 із підручника Заболотного.

За вибором: На вибір написати твір-обґрунтування на 5–7 речень «Електронна чи паперова книга?» і підкреслити орфограму «Написання не, ні з різними частинами мови» або в групі підготувати рекламу орфографічної норми.

Рефлексія

Прийом «Відповідь на питання уроку». Письмово (2 хв) кожен у зошиті дає одне-два речення відповіді на проблемне питання про нестарий і не старий, нікого і ні з кого. Зразок відповіді. Пишемо по-різному, бо від умови залежить, чи утворилося нове поняття, чи є протиставлення, пояснювальне слово або прийменник. Усно (2 хв) кілька учнів називають правило, яке найчастіше плутали, і одну умову, що допомагає вибрати написання.

Джерела:

- Українська мова (Заболотний) 10 клас, с. 136, 137
- Українська мова (Заболотний) 10 клас, с. 137, 138
- Українська мова (Заболотний) 10 клас, с. 138
- Українська мова (Заболотний) 10 клас, с. 138, 139
- Українська мова (Заболотний) 10 клас, с. 139
- Українська мова (Заболотний) 10 клас, с. 139, 140
- Українська мова (Заболотний) 10 клас, с. 140
- Українська мова (Заболотний) 10 клас, с. 140, 141
- Українська мова (Заболотний) 10 клас, с. 141
- Українська мова (Заболотний) 10 клас, с. 141, 142
- Українська мова (Заболотний) 10 клас, с. 142